

מפגשי בוקר
לתלמידי כיתות ה-ו:
משוחחים על הזכות שלנו

כתיבה: אליספ תל-אור

מפגש בוקר: מפגש זהות

מבוא:

בקטע הבא שכתב רוביק רוזנטל באתר שלו: "הזירה הלשונית", מתואר כפל המשמעות של המושג "זהות":

המילה זהות היא מילה חדשה. יש לה כמה משמעויות, והקשר ביניהם אינו מובן מאליו. ראשית, זהות היא יחס של דמיון מוחלט בין שני דברים, יצורים מספרים או כל דבר אחר. תאומים הדומים זה לזה לגמרי הם תאומים זהים, ובמתמטיקה יש מצבים של זהות בין שני חלקים של משוואה.

זהות היא גם הגדרה שאדם מגדיר את עצמו, בעיני עצמו או בעיני הסביבה שלו. כששואלים אדם מי הוא, הוא יכול לענות, למשל, שהוא יהודי או ערבי, שהוא גבר או אשה, שהוא משורר או פועל בניין. כל אחת מהתשובות האלה היא חלק מן הזהות של אדם.

את המילה זהות חידש אליעזר בן יהודה. הוא אהב את המילים שחודשו בימי הביניים. אז לקחו מילה פשוטה כמו מה או 'איך', ויצרו ממנה מילים כמו מהות או 'איכות'. בן יהודה לקח את המילה הפשוטה זה, שמצביעה על אנשים או על חפצים, והוסיף לה את האותיות – ות. כאילו כאשר אנו קובעים זהות של משהו אנחנו אומרים: זהו הדבר. במילון הגדול שלו הוא מגדיר את המילה זהות כך: "סגולת דבר שיאמרו עליו, זהו בעצמו, שהוא שווה לדבר השני שוויון גמור ומוחלט". כשחידש את המילה הוא הושפע גם מהמילה הערבית הוּוּיָה שפירושה זהות, שנוצרה מן המילה הוּ, שפירושה הוא.

היום יש לכל אזרח ישראלי תעודת זהות שבה כתוב מי האיש ומה הפרטים החשובים שיש לדעת עליו. מן המילה הזו גם נוצר שורש חדש, זה"ה. כאשר אנחנו מזהים אדם או חפץ או מקום, פירוש הדבר שאנו קובעים מיהו. כאשר אנחנו מביעים הזדהות עם מישהו אנחנו אומרים שאנחנו מרגישים כמוהו, אנחנו כאילו זהים לו בהרגשה שלנו.

כפי שכותב רוביק רוזנטל, המילה זהות נושאת בחובה כפל משמעות:

מצד אחד, כשאנו אומרים "זהות" אנו מתייחסים ליחס של זיהוי בינינו לבין משהו רחב יותר, המיוחס לתפיסת עולם או לקבוצה סוציולוגית. כך למשל אדם שהזהות שלו הוא יהודית משייך את עצמו ממילא לקבוצה האתנית – היהודים (מבחינה סוציולוגית) ולתפיסת העולם של המסורת היהודית.

מצד שני, כשאנו אומרים "זהות" אנו מתייחסים לזיהוי הייחודי של האדם. כשם שתעודת הזהות מציגה אדם יחיד, כך זהותו של היחיד נבנית מצירוף מיוחד של רכיבים שאף אם רבים מהם נמצאים גם אצל אחרים, הרי שהרכב הייחודי והיחסים שבין המרכיבים השונים – הם ייחודים לאותו אדם.

העיון הרפלקטיבי בזהות שלנו נובע במידה רבה מההבנה הזו. מרגע שהאדם חש בכפל המשמעות, ופעמים רבות בדיסוננס, שנוצר בין שתי המשמעויות האלו של המילה זהות, הרי שנוולד הצורך להתבונן בדבר, ולבחון האם הפער הוא תולדה חיובית או שלילית, האם יש מקומות שבהם נכון לגשר על הפער, או שיש לשמר אותו וכו'.

במילים פשוטות, אפשר להסביר לתלמידים שהזהות היא כל הרכיבים שמרכיבים את מי שאנחנו מגדירים את עצמו: החל מההיבטים האישיים ביותר המיוחדים לנו, דרך תפיסות עולם וערכים שמשותפים לנו ולאחרים ושאונו דוגלים בהם, ועד מעגלי שייכות שאנו מרגישים שייכים אליהם.

במפגשי הבוקר האלו אנו באים לברר דווקא את מרכיבי הזהות שהם לכאורה משותפים: המרכיבים היהודים, הישראליים והאוניברסליים שבזהותנו. אך כפי שנראה במהלך הדרך, הרי שגם ברכיבים אלו קיים גיוון רחב מאוד, והזהות של האדם גם ביחס לרכיבים משותפים אלו היא אישית וייחודית.

בנוסף, מציאות החיים עצמה, בבית הספר ומחוצה לו, מבנה את מרכיבי הזהות שלנו, ולא אחת אנו מרגישים שלא בנוח עם מרכיבים שונים שאליהם אנחנו חשופים, או לחילופין מרגישים מנוכר למרכיבים אחרים שהיינו רוצים דווקא להעמיק בהם – ומפגשי הבוקר מהווים עבורנו הזדמנות לחשוף את התחושות האלו, להתבונן בהם ולשוחח אודותיהם, במטרה להיות שלמים יותר עם עצמנו.

המטרה אם כן של מפגשי הבוקר היא איננה אינטלקטואלית, אלא בראש ובראשונה קיומית. המטרה היא לעסוק בדברים בגובה העיניים, באופן הקיומי ביותר, תוך חשיפת המתחים מחד, וחיפוש אחר נקודות שיכלו להפיג את המתחים מאידך. כל זאת, תוך מודעות לכך שאיננו מחפשים בהכרח אחר מציאות חיים הרמונית וחסרת מתחים, אך אנו מחפשים להיות לכל הפחות חשופים למתחים אלו, ובעלי יכולת להגדיר ולגדר אותם, ולא לחוש דיסוננס שגורם לנו כל העת לחוסר נוחות.

את מפגשי הבוקר הראשונים נקדיש לסיפורה של ג'ודית קפלן (פתיחת השנה-100 חגי תשרי), ולאחר מכן (אחרי החגים) נתחיל בקריאה של הספר "קוביות של שוקולד".

שני הסיפורים – הסיפור הקצר והביוגרפי על ג'ודית קפלן, והסיפור הארוך והבדיוני "קוביות של שוקולד" יהוו עבורנו הזדמנות להתבוננות רפלקטיבית עם התלמידים על זהותם כיהודים, ישראל ובני העולם הגדול: על המתחים וההפריה ההדדית שבין חלקי הזהות השונים שלהם.

השאלות הרפלקטיביות בהן נעסוק יגעו הן במרכיבי הזהות הכללים של התלמידים, הן ברכיבים הקשורים באופן ספציפי לגיל המצוות שהם מתקריבים ובאים בשעריו, והן ברכיבים הקשורים למפגשי הבוקר עצמם, ועל המקום שהם תופסים (אם הם תוספים) בבניית הזהות של התלמידים.

סדרה ראשונה: בעקבות הסיפור של ג'ודית קפלן

מפגש ראשון: רציונל מפגשי הזהות

את המפגש הראשון, ואפשר להמשיך עם הדברים במפגשים הראשונים, אנו ממליצים לפתוח בדקלום משותף של הקטע הבא, שמבטא את המסר (שנעביר גם באמצעים נוספים) – שהמסע שאנו עתידים לעבור הוא מסע אישי של כל תלמיד ותלמידה, וממילא האחריות הבלעדית לכך שהמסע הזה יהיה משמעותי – הוא באחריותם:

גשר קצר מאוד / של סלברסטיין

הגשר יקח אותך רק מחצית

מן הדרך אל עבר ארצות הפלאים:

מחנות צוענים, יערות אור ירח,

שם בין העצים חדי קרן נעים.

אז תן לי ידך ונלך לטייל

בשבילים מתפתלים – אל עולם רק שלך

אך הגשר יקח אותך רק מחצית...

את השאר תצטרך להשלים לבדך.

לאחר הדקלום, נסביר לתלמידים את מטרתם מטרתו של מפגש הבוקר השבועי שלנו (על בסיס האמור במבוא לתכנית). ונדגים את הדברים בשאלות שנוגעות באופן קיומי בחייהם של התלמידים, ומשקפים במידה רבה את תחושותיהם של רבים מהם, בשאלה למשל: מדוע אנחנו לומדים כ"כ הרבה "שעות יהדות"? השאלה הזו עצמה חושפת דיסוננס ופער קיומי בין המקום של התלמידים והגדרת הזהות שלהם, לבין המקום התרבותי שבו הם נמצאים: אם על ידי קהילת ההורים ואם על ידי צוות בתי הספר.

חשוב להבהיר לתלמידים שעיסוק בשאלה כדוגמת זו לא נועד בכדי להוביל להחלטות אחרות, לפחות – לא בהכרח ולא באופן ישיר, אלא בכדי לבחון מדוע אנחנו מרגישים כך?, מה הדבר מלמד על הזהות שלנו? האם אנחנו מרוצים ממה שלמדנו על עצמנו? האם וכיצד היינו רוצים להפיג את המתח שבין המעשה היומיומי שאנו עושים לבין התחושות שלנו? וכדומה.

שימו לב:

בכדי שהמפגש השבועי הזה יהיה משמעותי הדברים חייבים לגעת במקומות שבהם התלמידים עצמם נמצאים ובשאלות שמטרידות אותם, ולכן התכנית והתכנים המובאים כאן הם בגדר הצעה בלבד, וטוב ונכון לשנות ולהתאים אותם בהתאם לדבר שיעלו מהתלמידים עצמם.

בכדי שנוכל לצאת למסע הזה מתוך נקודת המבט של התלמידים, נבקש מהתלמידים להציף שאלות ודברים שמטרידים אותם בבית הספר ומחוצה לו בהקשר של הזהות שלהם: למשל – למה אנחנו צריכים ללמוד כל כך הרבה שעות יהדות?

נכתוב את השאלות של התלמידים על הלוח, ונסביר לתלמידים שהשאלות האלו ילוו את המסע שלנו לאורך השנה. אמנם, לא בהכרח נעסוק בכל אחת מהן באופן נקודתי, אך העיסוק הכולל בוודאי יהיה רלוונטי ומשמעותי גם ביחס לנקודות אלו (על אף שרצוי ונכון לראות כיצד במהלך הדרך משלבים את העיסוק בנקודות שהעלו התלמידים בתוך התכנית הכללית).

מפגש שני: סיפורה של ג'ודית קפלן – זהות ובחירה

אנו מציעים, כפי שאמרנו במפגש הראשון, לפתוח את המפגשים בדקלום. חלק משמעותי מהדקלום הוא הריטואליות שבו, שמבלי לומר רבות, בכוחו להעביר את המסר החשוב של מפגשי הבוקר האלו – כמפגשים אישיים התלויים באחריות של התלמידים להפיק מהם את המירב, ואף להעלות אצל התלמידים בזיכרון את המפגש הקודם ובכך לצאת למפגש הזה מתוך חיבור לנעשה במפגש הקודם.

לאחר הדקלום הפותח, נקרא את סיפורה של ג'ודית קפלן- ונדון בשאלות שיוצגו לאור חלקי הסיפור השונים:

ג'ודית הייתה אחת הילדות המוזרות ביותר בניו יורק. היא נורא אהבה ללכת לבית הכנסת. כמעט אף אחת מהחברות שלה לא הייתה הולכת, גם הבנים יותר משרצו ללכת נגררו אחרי ההורים שהכריחו אותם, אך ג'ודית אהבה לשבת עם אבא על הכסא המיוחד שלו, כסא הרב.

יום ההולדת השתיים עשרה של ג'ודי התרחש ביום שלישי. הייתה מסיבה נחמדה ואבא אמר כמה מילים על חשיבות הנשים ביהדות. לג'ודי היה מצב רוח רע. היא לא ידעה בדיוק למה.

ביום שבת הלכה עם אבא לבית הכנסת. כבר זמן רב שלא הלכה איתו לשם. מאז שבגיל 7 אסרו עליה להמשיך ולשבת ליד אבא קדימה, קרוב לתורה בעזרת הגברים, וחייבו אותה להצטרף אל עזרת הנשים מאחור, לא הרבתה ללכת. באותו בוקר סטיבן שלמד בכיתה שמעליה בבית הספר עלה לתורה. הוא קרא מספר התורה בקול צפצפני וזיפני מאוד. אחר כך, בזמן הקידוש הקיפו כולם את סטיבן ושיבחו אותו על דרשתו המבריקה. הנער עמד שם נפוח מרוב חשיבות. ג'ודי לחשה לחברתה דורותי "אני לא יכולה יותר" היא נגשה אל סטיבן ואביו שעמדו ושוחחו עם אביה – הרב של הקהילה. "מזל טוב סטיבן" חיכה אליו במתיקות "מזמן לא שמעתי גיבוב כזה של שטויות. לא יכולת לפחות ללמוד לקרוא נכון את מה שמישהו אחר כתב לך?" סטיבן עמד קפוא ופעור פה. אביה של ג'ודי אחז בזרועה בחוזקה כשהוא אומר לאביו של סטיבן "קבל את התנצלותי מר סילברמן" ומשך את בתו הסוררת מזירת הקרב. כל הדרך הביתה לא אמר אבא מילה אך בבית כשפנה אליה היו פניו אדומות מכעס. אני יודע שאת היטב יודעת את חומרת המעשה, מה היה פשר ההתנהגות החוצפנית הזאת? הבעתה של ג'ודי הייתה סרבנית וכעושה. "אתה יודע שכל מה שאמרתי נכון" סיננה. "זה לא לעניין כרגע. לא מדברים כך נקודה. ועוד ביום בר המצווה שלו, מה את חושבת לעצמך?" "מה הטעם לעשות בכלל בר מצווה לפצלוח כזה" אמרה ג'ודי "מה הוא מבין בכלל. אם בנות היו עושות בת מצווה הן היו עושות את זה הרבה יותר טוב מבנים." "ואת בוודאי היית עושה את זה טוב מכולם" השיב האב.

"אתה יודע שזה נכון. ואני לא מבינה למה אסור לי." "אלו החוקים לפחות עד שנשנה אותם." "אז למה אתה לא משנה אותם כבר? כל הדיבורים האלה על שוויון נשים ביהדות וכשזה מגיע לבת שלך פתאום זה לא חשוב?" ג'ודי ידעה שהיא שוב

מדברת לא בנימוס אבל היא פשוט לא יכלה לשלוט בעצמה. ג'ודי רצה לחדרה וטרקה אחריה את הדלת. מספר ימים חלפו, וג'ודי נרגעה מהזעם שתקף אותה. היא התנצלה בפני סטיבן וכמעט ושכחה מכל העניין. ואז דורותי חברתה העלתה שוב את הנושא. "התכוונת אז ברצינות לזה שאת רוצה לעשות בת מצווה?"

"כן" ענתה ג'ודי. "אבל אף ילדה לא עשתה את זה אף פעם ויכולים לצחוק עלייך, ולכעוס עלייך, זה לא כל כך פשוט". "זה נראה לי הדבר הנכון לעשות, ואני צריכה לעשותו אחרת לא אהיה נאמנה לעצמי". "גם אני חשבתי על זה ברצינות רבה" הוסיפה דורותי "אני כבר בת שתיים עשרה וחצי וג'ואי התחיל ללמוד לבר מצווה שלו". (ג'ואי היה אחיה התאום של דורותי) "אז מה?" שאלה ג'ודי. "אז העניין הוא שעד עכשיו, לפחות ככה הרגשתי, אני וג'ואי היינו, את יודעת פחות או יותר שווים, עשינו אותם דברים והתייחסו אלינו פחות או יותר אותו דבר. אבל כל עניין הבר מצווה הזה פתאום זה כל כך חשוב. קבלת הפנים, והתפילה וג'ואי פתאום מתנפח לו מכל ההמולה סביבו, בלי סיבה. אני יודעת לשיר את ההפטרה שלו יותר טוב ממנו מרוב שאני צריכה לשמוע את הזיפן הזה מתאמן." "אז היית רוצה שגם לך יעשו בת מצווה?" "אני באמת לא יודעת. אני לא רוצה להיות יוצאת דופן. אבל בעצם אין שום סיבה שיעשו לו מסיבה גדולה וכבוד וכל הבלגן בבית כנסת ולי לא. לא מגיע לו יותר ממני".

- מה הייתם עושים במקומה של ג'ודית?
- מה ה"מחירים" שאתם חושבים שהייתם "משלמים" - אם הייתם בוחרים ללכת בדרך שלכם?
- מה ה"מחירים" שאתם חושבים שהייתם "משלמים" - אם הייתם בוחרים ללכת בדרך של כולם?

בנקודה זו נבקש מהתלמידים לתאר החלטות חשובות שהם התלבטו לגביהם, כשמצד אחד עמדו העמדה והרצון שלהם, ומצד שני עמדו העמדות והרצונות של אחרים: בני משפחה, קהילה, חברים וכדומה.

- כיצד הוכרע הדבר במקרה זה סופו של דבר?
- מה הייתה התחושה שלכם בנוגע לאופן שבו הוכרע הדבר?
- אם הדבר היה בשליטתכם - האם הייתם עושים אותו בצורה אחרת?
- לו הייתם בוחרים - לאיזה בית ספר הייתם הולכים? האם הייתם בוחרים ללכת לבית ספר משלב? מדוע?

שימו לב:

שאלה זו יכולה להדהד שאלות רבות שהתלמידים עצמם העלו מכיוון הפוך: לא מהכיוון של מדוע אנחנו עושים כך וכך בבית הספר המשלב, אלא האם בכלל היינו רוצים, לו הייתה הבחירה בידינו, ללכת את בית הספר המשלב.

שאלה זו היא חשובה מאוד – במיוחד אם היא מהדהדת את דבריהם של התלמידים – כיוון שהיא מפגישה בין העמדות התיאורטיות שבהן אנו עוסקים כשאנו מדברים על זהות, לבין העמדה הקיומית של התלמידים – כתלמידים בבית הספר המשלב. וזו הזדמנות לדבר איתם על המעשה היומיומי הזה, שבעצם מחד הוא אולי ברור מאליו, אך מאידך הוא לא ברור בכלל – מבחינה זהותית ואידיאולוגית.

מפגש שלישי: סיפורה של ג'ודית קפלן: סיפור יהודי, ישראלי ומערבי

את המפגש השלישי אפשר לפתוח בדקלום שבו פתחנו את שני המפגשים, ואפשר גם לפתוח בקריאה חוזרת של החלק הראשון של הסיפור של ג'ודית קפלן.

לאחר הפתיחה נמשיך את הסיפור מנקודה זו:

ג'ודי חזרה הביתה עייפה. בארוחת הערב אמר אביה "חשבתי על מה שדיברנו, אני מתכוון לבת-המצווה שלך" "נו אז מה?" "ההתנהגות שלך אמנם הייתה בלתי נסבלת אך אמרת דברים צודקים ואני חושב שאנחנו הולכים לעשות לך בת-מצווה".

למחרת חזר אבא משיבת חבר הנאמנים שהיו קבוצת האנשים שניהלו את בית הכנסת והיו מאשרים את כל ההחלטות החשובות. אבא הציג לפנייהם את הרעיון של ג'ודי שהציע שילדה המגיעה לגיל שתיים עשרה תעלה לתורה בבית הכנסת. הרעיון כלל וכלל לא התקבל בהסכמה. אבא סיפר לג'ודי על התנגדות חבר הנאמנים. ג'ודי התעצבנה "ממה הם פוחדים? לתת לילדה קטנה אחת לקרוא מן התורה? הם צריכים לשמוח שאני רוצה לעשות את זה. אפשר לחשוב שבית הכנסת והתורה הם שלהם באופן פרטי. התורה שייכת לכל עם ישראל לגברים ולנשים." "הם אומרים שזה חידוש שיעורר עלינו זעם ורוגז".

"אני רוצה לדבר איתם" אמרה ג'ודי.

מאוחר יותר כשישבה ג'ודי על המיטה בחדרה תקף אותה פחד גדול. אחרי הכל היא הייתה רק ילדה בת שתיים עשרה וחצי וזה לא כל כך פשוט לדבר ולהתווכח עם עשרים גברים מבוגרים שכל אחד מהם נראה מפחיד לפחות כמו מנהל בית הספר שלה. כעבור שבוע התייצבה ג'ודי עם אבא לישיבה. חדר הישיבות הגדול התמלא גברים לבושים חליפות וג'ודי הרגישה כמו תינוקת קטנה שתיכף תיעלם. "נמצאת איתנו יהודית קפלן ביתו של הרב מרדכי קפלן" אמר ברשמיות ובפנים חמורות סבר מר קליין נשיא הקהילה. "ג'ודי מעוניינת לחלוק על החלטת חבר הנאמנים מן השבוע שעבר שלא לאפשר לבנות לעלות לתורה. העלמה קפלן בבקשה". ג'ודי הוציאה ערימת דפים שהכינה מראש, כחכחה בגרונה ואמרה בקול רועד:

"חבר נאמנים נכבד..." אבא לחץ את ידה וג'ודי נזכרה למה היא נמצאת בחדר הזה והביטחון העצמי חזר אליה. היא סיפרה לחבר הנאמנים כי בבית המקדש התפללו גברים ונשים יחדיו, היא הוכיחה להם שבתקופת המשנה והתלמוד לא הייתה עזרת נשים בבית הכנסת. ג'ודי התכוננה בקפידה להרצאה בערב זה. יחד עם אבא קראה ספרים וחיפשה הוכחות לעמדתה. היא גילתה שבשום ספר הלכות יהודי לא כתוב שאסור לאישה לעלות לתורה. היא הוכיחה ששינויים של מנהגים היו קיימים תמיד ביהדות. גם אבא הוסיף כמה מילים. "אני יודע" אמר "שג'ודי מבקשת דבר לא מקובל אך אין הדבר נוגד את חוקי הדת היהודית בשום צורה. בית כנסת שיאפשר לבת לעלות לתורה ישמש דוגמא לכל בתי הכנסת האחרים באמריקה ובכל העולם, שאפשר לשנות מנהגים ביהדות ולשמור את המסורת היהודית בו זמנית". ג'ודי הרגישה מותשת, האנשים סביב השולחן הביטו בה במבטים רציניים. אין לי שום סיכוי חשבה. "ג'ודי" אמר מר קליין, "חכי לנו בבקשה במסדרון בשעה שאנו דנים

בעניינך. "ג'ודי ישיבה על הספסל שבמסדרון. הדקות חלפו. היא שמעה חילופי דברים שהפכו לצעקות של ממש.

לבסוף נפתחה הדלת, מר קליין הזמין את ג'ודי חזרה לחדר הישיבות. "ג'ודי יקרה", פתח מר קליין "התרשמנו מאד מהצגת טיעוניך, רוב החברים סברו כי דבריך צודקים ומשכנים. יחד עם זאת מהפכות אינן נעשות ביום אחד, ולפעמים יש להתפשר ולעשות דברים לאט ובהדרגה. הצעתנו לך היא שתעלי לתורה אך בצורה שונה מעט. ואז פרט מר קליין את התנאים כמו למשל שג'ודי לא תעלה על הדוכן ועל הבימה שממנה קוראים את התורה אלא תעמוד למרגלותיה, ושלא תקרא מספר התורה עצמו אלא מתנ"ך שתביא עמה. "האם את מקבלת את הצעתנו?" שאל מר קליין.

ג'ודי היססה, קשה היה לה לקבל את העובדה שלא תקרא מן התורה האהובה עליה כל כך. יחד עם זאת אולי גם עליה להתפשר. "אשמח מאד לקבל את הצעתכם הנדיבה" ענתה ג'ודי, והרגישה גאה בעצמה על כך שהצליחה להתנהג בצורה בוגרת ולא פרצה בזעם או בבכי, שני דברים שהרגישה קרובה מאוד לעשותם במהלך השעה האחרונה.

ג'ודי קפלן עלתה לתורה בחודש מאי 1922 בבית הכנסת "החברה ליהדות מתקדמת" שבניו יורק.

לאחר הקריאה נבקש מהתלמידים להגדיר בכותרת את הסיפור הזה.

בעקבות ההצעות השונות של התלמידים, נציג שלוש הצעות נוספות (שאולי את חולקן, בצורה זו או אחרת, הציעו התלמידים):

זהו סיפור של מסורת וחידוש בעולם היהודי-דתי

זהו סיפור של מאבק לשוויון בין גברים ונשים

זהו סיפור של חוצפה – חוצפה ישראלית*

*חשוב להסביר לתלמידים את המושג הזה.

ראשית בהיותו מושג שאינו שלילי בהכרח, אלא גם מושג חיובי- אשר בכוחו מניעים דברים.

ושנית, בהיותו מושג שאינו מתייחס לישראל רק כמי שחי במדינת ישראל, אלא לישראלי במובן הלאומי-תרבותי הרחב. ועל כן אפשר למצוא את הביטוי "חוצפה" (בהגייה אשכנזית) בשפה היידיש כביטוי חיובי: "יהודי מורכב מעשרים ושמונה אחוז פחד, שני אחוז סוכר ושבעים אחוז חוצפה" (פתגם יידי)

בעקבות הבחירות של התלמידים נצביע על כך שכל התשובות נכונות כמובן, וכי הבחירה בכותרת מבטאת את מרכיב הזהות שאנו מבקשים להדגיש דרך סיפור זה.

כאשר שלוש הכותרות משקפות שלושה מרכיבי זהות שונים:

הזהות המערבית - משתקפת בערך של שוויון בין גברים ונשים

הזהות היהודית – משתקפת בבחירה של ג'ודית לחגוג דווקא בבית הכנסת את בת המצווה

והזהות הישראלית – העמדה הישראלית התופסת את עצמה מבחינה תרבותית כ"פורצת דרך" משתקפת בפריצת הדרך של ג'ודית.

כעת, לאחר שחשפנו את מרכיבי הזהות: היהודי, הישראלי והמערבי, נבקש מהתלמידים לבחון האם הבחירה שלהם בעיניהם היא מקרית או שהיא משקפת דבר מה משמעותי לגבי זהותם.

אפשר להשיב כמובן שהתשובה נובעת אך ורק מהאופן שבו נתפס הסיפור, באופן מקרי, בעיניהם.

אף יכול להיות שיהיו תלמידים ששיבו, שהסיבה שבגינה הם שמעו את הדברים כפי ששמעו, נובעת מכך שהמרכיב המסוים הזה משמעותי מאוד בזהותם שלהם, בעוד שמרכיבים אחרים פחות משמעותיים, ולכן הם לא "דברו" אליהם, וממילא הם לא מצאו אותם כליבת הסיפור.

מפגש רביעי: זהות יהודית, ישראלית ומערבית בחיים שלנו

מפגש זה הוא המשכו הישיר של המפגש הקודם.

אנו מציעים גם אותו לפתוח בדקלום הבוקר,

כמו כן, אנו מציעים לחזור בקצרה עם התלמידים על הסיפור, ועל שלוש הנקודות של הזהות שעליהם הצבענו ביחס לסיפור במפגש הקודם: הזהות המערבית המשתקפת בו, הזהות היהודית והזהות הישראלית (במובן התרבותי, ולא דווקא הציוני).

לאחר פתיחה זו, נתן לכל אחת ואחד מהתלמידים שלושה עיגולים שבהם הכותרות:

זהות מערבית

זהות יהודית

זהות ישראלית

ונבקש מהם לכתוב במעגלי הזהות שלפניהם מרכיבים שונים מתוך החיים שלהם שמשקפים את הזהות שכתובה בכל אחד מהמעגלים.

לאור מה שכתבו התלמידים נשאל:

- האם מצאתם לכל המרכיבים היבטים רבים, או שיש דברים שבהם כתבתם דברים רבים ואילו באחרים מעטים?
- האם אתם מופתעים ממה שעלה לנגד עיניכם? מדוע?
- האם בית הספר שלכם הוא לדעתכם בית ספר שמצליח לשלב באופן מאוזן בין שלושת המרכיבים האלו? הסבירו את עמדתכם.
- כיצד אתם תופסים את מפגשי הבוקר? האם הם שייכים לאחד מהמעגלים האלו? לכמה מהם?

מפגש חמישי: בת המצווה / בר המצווה שלי

המפגש החמישי הוא המפגש האחרון בסדרה (כמובן, שהכל תלוי בנושאים שיעלו התלמידים). ונסגור אותו בחיבור לחגיגת בת המצווה או בר המצווה של התלמידים.

עד כה דברנו על מרכיבי הזהות באופן כללי, בחנו אותם באופן נרחב ביחס לחיים שלנו וביחס למתרחש בבית הספר.

כעת נבקש להתבונן על הדברים דרך הפריזמה של חגיגת בת המצווה ובר המצווה – נושא שעולה באופן ישיר גם מהסיפור של ג'ודית קפל – שסובב כולו סביב נקודה זו.

את המפגש נפתח בבקשה מהתלמידים להתייחס לנקודה שעלתה בוודאי כבר בדבריהם של התלמידים לאורך קריאת הסיפור והיא: מה יחסם לרעיון של ג'ודית קפלן לעלות ולקרוא בתורה.

לאור ההתייחסות של התלמידים נבקש מהם לבחון – מה מרכיב הזהות שמשתקף מהעמדה שהם השמיעו:

- האם משתקפת זהות יהודית-מסורתית?
- האם משתקפת זהות מערבית?
- האם משתקפת זהות ישראלית-תרבותית?

בהמשך לשאלה זו, נבקש מהתלמידים לתאר את האופן שבה עתידות התלמידות לחגוג את בת המצווה שלהן והתלמידים את בר המצווה שלהם, ואת האופי של אירועים אלו.

נתחיל מתיאור האירועים כפי שהתלמידים רואים אותם בעיני רוחם:
כל תלמיד/ה יקבלו דף אותו יקפלו לחצי:

בחצי האחד יכתבו או יציירו את האופן שבו הם רוצים לחגוג את בת המצווה או בר המצווה שלהם.

לאחר שכל התלמידים יכתבו וישתפו את חבריהם לכיתה,

התלמידים יתבקשו לבחון אילו מרכיבים בזהות שלהם משתקפים מהתיאור שלהם, ומה המקום שתופס כל אחד מהרכיבים בחגיגת בת המצווה או בר המצווה שלהם:

מה המקום של הזהות המערבית?

מה המקום של הזהות הישראלית?

ומה המקום של הזהות היהודית?

לאחר שהתלמידים יכתבו את דבריהם, הם יתבקשו לשבת בזוגות, על פי בחירתם, ולספר לבן הזוג / בת הזוג האם הם שלמים עם האופן שבו הדברים נראים כעת כשהם חושבים על הדברים, והאם היו רוצים לשנות דבר מה.

את סדרת מפגשי הבוקר נחתום בדקלום שאיתו פתחנו, וילווה את המסע של חמש היחידות האלו:

גשר קצר מאוד / של סלברסטין

הגשר יקח אותך רק מחצית

מן הדרך אל עבר ארצות הפלאים:

מחנות צוענים, יערות אור ירח,

שם בין העצים חדי קרן נעים.

אז תן לי ידך ונלך לטייל

בשבילים מתפתלים – אל עולם רק שלך

אך הגשר יקח אותך רק מחצית...

את השאר תצטרך להשלים לבדך.

סדרה שנייה: בעקבות הספר "ואחד עם כיפה"

הסדרה השנייה של מפגשי הזהות תסבוב סביב החלק הראשון של הספר: "ואחד עם כיפה". אנו ממליצים שלא לקרוא את כל הספר אלא להתמקד בחלק הראשון (עד עמוד 51). הבחירה לעצור בעמוד 51 נובעת מכך שעד עמוד זה עולים נושאי דיון משמעותיים לענייננו, וביתר הפרקים יש מעט לעת נושאים שיכולים להיות רלוונטיים, אך ישנם גם חלקים הולכים וגדולים שפחות תורמים להתבוננות הרפלקטיבית הזו שאנו מחפשים.

במידה רבה חלקו הראשון של הסיפור, מבלי שהדבר מצויין כמובן במפורש, נחתם בעמוד 51, כך שמבחינה עלילתית זוהי נקודה נוחה לעצור את הסיפור, מבלי להרגיש שהדברים נקטעים באמצע.

מפגש ראשון: הזהות המשפחתית (פרק ראשון – אבא איננו)

בדומה לסבב המפגשים הראשון, גם במקרה הזה אנחנו מציעים לפתוח את מפגשי הבוקר בדקלום שילוה את המפגשים הקרובים.

<https://www.youtube.com/watch?v=ToLOzrwCiAk>

איתקה- קונסטנדינוס קוואפיס

תרגום מיוונית: יורם ברונובסקי

כי תצא בדרך אל איתקה
שאל כי תארה דרךך מאד
מלאה בהרפתקאות, מלאה בדעת.
אל תירא את הלסטריגונים ואת הקיקלופים
אל תירא את פוסידון המשתולל.
לעולם לא תמצאם על דרךך
כל עוד מחשבותיך נשאות, ורגש מעלה
מפעים את נפשך ואת גופך מנהיג.
לא תתקל בלסטריגונים ובקיקלופים
ולא בפוסידון הזועם, אלא אם כן
תעמידם לפניך נפשך.

שאל כי תארה דרךך מאד.
כי בבקרים רבים של קיץ תכנס
בחדנה, בפליאה רבה כל כך
אל נמלים שלא ראית מעולם.
בתחנות-מסחר פיניקיות תעגן
תקנה סחורות משבחות לרב,
פנינים ואלמגים, ענבר והבנה,
ומינים שונים של בשמים טובים
ככל שרק תמצא בשמים טובים.
עליך לבקר בהרבה ערי מצרים
ללמד, ללמד מאלה היודעים.

וכל הזמן חשב על איתקה
כי יעודך הוא להגיע שמה.
אך אל לך להחיש את מסעך
מוטב שישמשך שנים רבות.
שתגיע אל האי שלך זקן

עשיר בכל מה שרכשת בדרך.
אל תצפה שאיתקה תעניק לך עשר.

איתקה העניקה לך מסע יפה
אלמלא היא לא היית כלל יוצא לדרך.
יותר מזה היא לא תוכל לתת.

והיה כי תמצאנה עניה - לא רמתה אותך איתקה.
וכאשר תשוב, ואתה חכם, רב-נסיון,
תוכל אז להבין מה הן איתקות אלה.

יכול מאוד להיות שהתלמידים ירגישו צורך לדבר על הדקלום ולנסות לבחון מה המשמעות שלו בעיניהם. באם הם מעלים זאת, אפשר לפתח את השיחה על כך. באם לא- אפשר גם לשמור את השיחה על השיר להמשך הדרך, ובנקודת הזמן הזו רק ללמוד אותו כדקלום, כריטואל שילווה את פתיחת מפגשי הבוקר שיעסקו ברפלקסיה על הזהות שלנו.

לאחר הפתיחה הזו נקרא עם התלמידים את הפרק הראשון בספר: "ואחד עם כיפה".

כדאי לספר לתלמידים כרקע כללי לקריאת הספר על מה מסופר בו:

הספר מגולל את סיפורו של יאיר. יאיר הוא נער צעיר, שאביו נהרג בעת שירותו הצבאי. הרב היה דתי והאם באה מבית חילוני. לאחר מות האב, בוחרת האם לשוב ולהיות חילונית. הם עוברים לבית הסבתא (אמה של האמא) במושבה הצפונית רום-צורים. יאיר מחליט להישאר דתי, למרות כל הקשיים מסביב, בבית ובבית הספר, כיוון שהוא מרגיש שהוא אינו יכול לבגוד באביו. בדרך הוא נתקל בשאלות רבות ובמתחים רבים – המטלטלים את עולם הזהות שלו.

לאחר דבריו ההקדמה האלו, נעבור לקרוא את הפרק הראשון של הספר.

הפרק הראשון של הספר מזמן נקודת מבט חשובה מאוד על הזהות שלנו, נקודת מבט שאינה מתחילה ונגמרת באדם עצמו, אלא שמתחילה במשפחה שלו, באנשים הקרובים אליו ביותר שהשפיעו על הזהות שלו באופן הישיר ביותר.

כדי להביט על הזהות שלנו מזווית הראייה הזו, התלמידים יתבקשו לשרטט "עץ שורשים זהות".

בעץ השורשים יכתבו התלמידים את שמותיהם של בני המשפחה הקרובים אליהם (לפחות עד סבא וסבתא) ולצד השמות של בני המשפחה, יכתבו אילו מרכיבים בזהות הם החשובים עבורו והבולטים ביותר בחייו.

לדוגמה:

סבתא באה ממשפחה מסורתית,
הזהות הדתית שלה מאוד חזקה, וזה

משמעותית, היא מבטאת גם בכך
שבמשך שנים רבות הוא עשה
מילואים.

בא לידי ביטוי בשמירת השבת
והכשרות – שעליהם היא מאוד
מקפידה.

ואילו סבא בא ממשפחה ציונית,
והזהות הישראלית שלו מאוד

אמא, ממשיכה במידה
רבה את דרכם של
סבתא וסבא – והיא
מקפידה על אורח חיים
יהודי-מסורתי, לצד
האהבה הגדולה שלה
לישראל: לטיולים בארץ,
לשירת ארץ ישראל
וכדומה.

ואילו סבא בא ממשפחה חילונית,
והזהות המערבית שלו היא מאוד
משמעותית, והוא מדען
באוניברסיטה, והוא רואה בכך לא רק
מקום עבודה, אלא דרך חיים – של
התבוננות וחקירה תמידית של
הטבע.

סבתא מן הצד השני היא מאוד
ישראלית, זה בא לידי ביטוי בזה שכל
חייה היא הקדישה לשפה העברית:
היא הייתה מורה ואף חברה
באקדמיה ללשון עברית.

אבא, ממשיך את דרכו של
סבא, והוא מלמד פילוסופיה
ותקשורת באוניברסיטה,
ותמיד אומר שהוא יהודי רק
במקרה, ואם היה נולד
צרפתי – אז הוא היה מלמד
פילוסופיה ותקשורת רק
בצרפתית במקום בעברית.

**בעקבות השרטוטים של התלמידים, הם יתבקשו לחשוב: מה מידת ההשפעה של כל אחת
מהדמויות האלו על הזהות שלהם?**

**ומהם הדברים שהם מוצאים בזהות שלהם ומהדהדים מהזהויות של הדמויות השונות אותם
תיארו.**

מפגש שני: זהות – בין הורים וילדים (פרק שני-שלישי - עניין של כשרות, סטירת לחי)

גם את המפגש השני נתחיל בדקלום הבוקר שבו פתחנו במפגש הקודם.

לאחר דקלום הבוקר, נקרא את שני הפרקים הבאים בספר, הפרק השני: עניין של כשרות, והפרק השלישי: סטירת לחי.

שימו לב:

כפי שכתבנו בסדרת המפגשים הראשונה, כדי שמפגשי הבוקר יאפשרו שיח בגובה העיניים עם התלמידים, ויעודדו את התלמידים להיות קשובים לתהליך שאנו מציעים להם לעבור ולשתף אותנו בשיח אודות תהליך זה, חשוב להיות קשובים לשאלות והערות שהתלמידים יעלו תוך כדי קריאת הסיפור עצמו, ולהתייחס גם לנקודות אלו – באם הם תורמות לתהליך הגדול כמובן.

בעקבות קריאת הפרקים, נבקש מהתלמידים לשתף במקרה שבו היה להם ריב עם ההורים, על דבר שבמבט מפוקח ורגוע הם יכולים לומר שהוא היה משמעותי (ולא על דבר שהיה משמעותי באותה הנקודה בלבד, בין היתר בשל הרצון לעמד על שלהם).

ולאחר שהתלמידים ישתפו בדבריהם, נשוחח על השאלות הבאות:

- באילו מרכיבים של החיים שלכם אתם שמחים על ההתערבות של ההורים בבחירות שלכם, ובאילו הייתם רוצים להכריע לבד?
- האם בשאלות הקשורות למרכיבי הזהות היהודית-ישראלית-מערבית שלכם, יש חלקים שהייתם רוצים שההורים יתערבו פחות, או שההורים יתערבו יותר? במה?

כשנכנסתם בשערי בית הספר היסודי – לא הייתם שותפים (ככל הנראה) בהכרעה האם ללכת לבית הספר המשלב או לא. בקרוב תדרשו להחליט באיזו מסגרת חינוכית תמשיכו ללמוד.

- כיצד מקבלים את ההחלטה הזו במשפחתכם?
- מהם השיקולים שמונחים על כפות המאזניים?
- מי השותפים בקבלת ההחלטה?
- האם אתם חוששים שיווצר מתח בין הדעה שלכם לבין הדעה של הוריהם? אם לא – הסבירו מדוע. אם כן – הסבירו כיצד לדעתכם אפשר להפיג את המתח סביב הסוגיה הזו.

לסיום המפגש אפשר להקריא לתלמידים את שירו של יהודה עמיחי:

אבי היה אֱלֹהִים וְלֹא יָדַע. הוּא נָתַן לִי
אֶת עֲשָׂרַת הַדְּבָרוֹת לֹא בְרַעַם וְלֹא בְזַעַם, לֹא בְאֵשׁ וְלֹא בְעָנָן
אֲלֵא בְרַכּוּת וּבִאֲהָבָה. וְהוֹסִיף לְטוֹפִים וְהוֹסִיף מִלִּים טוֹבוֹת,
וְהוֹסִיף "אָנָּה" וְהוֹסִיף "בְּבִקְשָׁה". וְזָמַר זְכוֹר וְשָׁמַר
בְּנִגּוֹן אֶחָד וְהִתְחַנֵּן וּבְכֹה בְשִׁקְטָא בֵּין דְּבַר לְדְבַר,
לֹא תִשָּׂא שֵׁם אֱלֹהֵיךָ לְשׁוֹא, לֹא תִשָּׂא, לֹא לְשׁוֹא,
אָנָּה, אֵל תַּעֲנֶה בְרַעַךְ עַד שִׁקְרָא. וְחִבַּק אֹתִי חִזָּק וְלִחַשׁ בְּאָזְנִי,
לֹא תִגְנוֹב, לֹא תִנְאַף, לֹא תִרְצַח. וְשָׂם אֶת כַּפּוֹת יָדָיו הַפְתּוּחוֹת
עַל רֹאשִׁי בְּבִרְכַת יוֹם כְּפוֹר. כְּבֹד, אֲהַב, לְמַעַן יֵאָרִיכוֹן יְמֵיךָ

על פני האדמה. וקול אבי לבן כמו שער ראשו.
אחר-כך הפנה את פניו אלי בפעם האחרונה
כמו ביום שבו מת בזרועותי ואמר: אני רוצה להוסיף
שנים לעשרת הדברות:

הדבר האחד-עשר, "לא תשתנה"

והדבר השנים-עשר, "השתנה, תשתנה"

כך אמר אבי ופנה ממני והלך

ונעלם במרחקיו המוזרים.

(מתוך: "מלון הורי", פתוח סגור פתוח)

מפגש שלישי: דתיים-חילוניים: מי מוותר יותר? (פרק רביעי-חמישי – דו קיום, שבת ברום צורים)

במפגש זה, לאחר שנחזור על דקלום הבוקר, ונקרא את הפרקים הרביעי והחמישי שבספר, נעסוק בשאלה שמטרידים שותפים רבים לדרך של בתי הספר המשלבים והקהילות המשלבות: מי מוותר יותר? שאלה זו היא לא שאלה מדעית, אלא במידה רבה שאלה זהותית שמשקפת את התפיסה של האדם את עצמו ואת התפיסה שלו במקום חברתי.

לכאורה העיסוק בשאלה זו צריך להתקיים כשיושבים יחד בעלי הזהויות השונות: דתיים וחילוניים, מסורתיים רפורמים וקונסרבטיביים יחד – ומציגים את התחושות האישיות שלהם. ואכן, זהו דבר חשוב ביותר שנכון להקדיש לו זמן בתהליך החינוכי.

אך מצד שני, יש מקום לעסוק בשאלה זו גם בקבוצת הזהות הנבדלת, כיוון שהיא מאפשרת להשהות את הצורך החברתי להגן על העמדה של הקבוצה שאליה האדם משתייך, ולבחון את הדברים לאשורם, תוך ניסיון כן להקשיב גם לצד השני (דבר שבאופן פרדוקסלי לעיתים קל יותר דווקא כשהאחר אינו נמצא, ואינו "מאיים" בעצם הנוכחות שלו, ומגביר את הצורך "להתנגד" לו ולהשמיע עמדה הפוכה לזו שהאחר מציג).

על כל פנים, כאן נציע תרגיל שאפשר לערוך אותו הן בכיתה שיושבים בה מכל הגוונים, והן בקבוצת זהות נבדלת:

הכיתה תתחלק לשני חצאים:

חצי אחד של הכיתה יתבקש לכתוב על שלושה פתקים וויתורים שהם מרגישים שהם נדרשים לעשות בשביל לחיות במשותף על בעלי זהויות שונות משלהם, בבית הספר או מחוצה לו.

והחצי השני של הכיתה יתבקש לכתוב על שלושה פתקים וויתורים שבעיניהם מרגישים תלמידים אחרים, בעלי זהויות שונות משלהם, בכדי לחיות במשותף, בבית הספר או מחוצה לו.

את הפתקים של התלמידים נתלה על גבי הלוח, ונבקש מהתלמידים להסתובב בין הפתקים הכתובים, ולהעתיק לדף חדש – שלושה וויתורים שהם לא חשבו עליהם.

בעקבות איסוף התשובות, נבקש מהתלמידים לשתף:

- תלמידים שכתבו שלושה וויתורים שהם נדרשו לעשות – האם הוויתורים ש
- תלמידים שכתבו שלושה וויתורים שאחרים עושים – האם הדבר היה לכם קל או קשה? מדוע?
- שתפו לפחות בדבר אחד שהתחדש לכם, ושלא ראתם אותו כוויתור שעושים אחרים.
- האם לאור הפעילות שערכנו היום אתם מרגישים שהתחושה שאיתה נכנסתם לשיעור הזה השתנתה באופן כלשהו? באיזה מובן?

מפגש רביעי: לצאת מהקופסה (פרק שביעי- שמיני- אתה באמת דתי?, יאיר בא לרקוד)

*שימו לב – אנו מציעים לדלג מפרק חמש: שבת ברום צורים, לפרק שבע: אתה באמת דתי? ולא לקרוא את פרק שש: הפתעה לשבת, כיוון שפרק זה אינו מוסיף רבות לעלילה מחד, ומאידך הוא מושך לכיוונים יותר דתיים. אפשר לבחור גם להקריא אותו – ולא להתעכב עליו, או לדון עם התלמידים בשאלה – האם כך היו הם מתארים את הדברים מנקודת מבטם (שאולי קרובה יותר לזו של האמא בסיפור מאשר של הילד והמחבר – שהם דתיים).

את מפגש הבוקר הפעם, כפעמים הקודמות, נפתח בדקלום שמלווה אותנו לאורך הספר "ואחד עם כיפה", ולאחריו נקרא את הפרקים השביעי – "אתה באמת דתי" והשמיני – "יאיר בוא לרקוד".

המתח שעולה בפרקים אלו הוא בין ה"הגדרות" ביחס לזהותו של אדם לבין מה שהאדם עצמו מחזיק בו, בשני מובנים:

הן בהיבט החברתי- של ההגדרות ככאלו שמובילות אותנו לתייג ולהגדיר את האדם ביחס למה שאנו מצפים שהוא יהיה על פי הסטראוטיפ שלו.

והן בהיבט האישי – של האופן שבו אדם מגיב לחברה שמתייגת אותו בצורה מסוימת.

במפגש הבוקר אפשר לבחור לעסוק באחד משני הנושאים, כפי שיוצע להלן, או להמשיך את העיסוק בנושא הזה גם במפגש הבא.

ההיבט החברתי:

נבקש מהתלמידים להתבונן בתמונות הבאות ולהגיד מה כל מה שלדעתם אפשר ללמוד על האדם שניצב לנגד עיניהם מהתמונה הזו:

כתבו לצד כל אחת מהדמויות, את המחשבות הראשונות או הרגשות שצפים ועולים בכם ברגע הראשון שאתם רואים אותם:

לאחר מכן נאזין לשירו של חנן בן ארי: "ויקיפדיה":

<https://www.youtube.com/watch?v=80GtXgCSYJw>

ונדון עם התלמידים בשאלות:

- מדוע יש לנו צורך להכניס אנשים שונים להגדרות קבועות (סטראוטיפים)?
- האם לדעתכם צריך לנסות "לשבור" את ההגדרות האלו? מדוע?
- חשבו על האופן שבו אתם מתבוננים על קבוצות שונות באוכלוסייה הישראלית: האם אתם מסתכלים עליהם דרך ההגדרות המקובעות, או לא?
- האם גם על הקבוצות שבאות בשערי בית הספר שלכם (דתיים, מסורתיים, חילוניים) ואיתם אתם באים מפגש ישיר ויומיומי, אתם מסתכלים באופן דומה?
- מה אפשר להסיק מכאן על הרעיון של בית הספר המשלב ועל החיים המשותפים יחד?

ההיבט האישי:

בדרך כלל כשמדברים על סטראוטיפים מדברים על הצורך שלנו "לשבור" את ההגדרות שאליהם אנחנו מסווגים את האחר, ולעמוד למולו מבלי לנסות מיד להכניס אותו ל"קופסאות". על כך עסקנו בחלק הקודם.

כאן אנחנו רוצים להפנות את נקודת המבט אל עצמנו, ולשאול:

- האם אתם מרגישים שמסתכלים עליכם בצורה שכזו? מי? היכן? מתי?
- מה התחושה שהדבר מעורר בכם?

מפגש חמישי: אלוהים? (פרק תשיעי- תאונה מחרידה)

את המפגש החמישי נפתח בדקלום שעמו פתחנו את המפגשים עד כה, ולאחר מכן בקריאה של הפרק התשיעי בספר – תאונה מחרידה.

פרק זה מוביל אותנו לשאלה זהותית שמלווה כל דת ותרבות באשר היא – מה זה אלוהים והאם אלוהים נוכח במציאות החיים שלנו?

לפני שנתפח בדיון חשוב להקדים ולומר לתלמידים כמה דברים בנוגע לעיסוק בשאלה זו:

ראשית, אלוהים הוא מושג חמקמק, רב פנים, ורב משמעות – שגם בקרב התרבות החילונית שהתפתחה במאות השנים האחרונות יש התייחסויות שונות אליה: החל מעמדות אתאיסטיות – שאינן מאמינות באלוהים כלל, דרך עמדות דאיסטיות – המאמינות באלוהות, כישות אינסופית ונצחית שקדמה לעולם, אך מיום שנוצר העולם אין אינטרקציה בין העולם לבין אותה אלוהות, ועד לעמדות מיסטיות כאלה ואחרות, שחלקן עולות בקנה אחד עם המסורות שמונתיאיסטיות (דוגמת היהדות) וחלקן לא.

על כל פנים, הזיהוי בין אתאיזם לחילוניות הוא אינו הכרחי (ראו למשל את ספרו הנפלא של פרופסור שמואל פיינר: "שורשי החילון" בו האריך בתיאור הדאיזם, כאחד מתפיסות העולם המושרשות ביותר בתפיסה החילונית), על אף שוודאי יש גם מקום משמעותי מאוד לזרם האתאיסטי בתרבות החילונית.

שנית, המושג אלוהים הוא מושג שאנשים שונים שמשוחחים עליו מתכוונים לדברים שונים, ועל כן, הדיון בדבר אלוהים לעולם אינו יכול להסתכם לשאלה: יש או אין, אלא לשאלה: למה אנו מתכוונים שאנו אומרים אלוהים.

ודבר אחרון, כשפרופסור יוסף בן שלמה, אחד מחוקרי הפילוסופיה הגדולים שקמו במדינת ישראל, נשאל אודות אמונתו באלוהים, הוא השיב שאמונה זו – לא רק השאלה אם יש או אין, אלא למה הכוונה כשאומרים אלוהים וכו' – היא שאלה אינטימית, ואין הוא רוצה לענות עליה בראיון שמפורסם בריש גלי. אפשר כמובן לחלוק על אמרתו זו של יוסף בן שלמה, וודאי אם אין מאמינים באלוהים כלל, אך המסר החשוב שעולה ממנה הוא כפול ונוגע בשתי הנקודות הקודמות:

כיוון שהמושג אלוהים הוא רב פנים, הרי שכאשר אדם אחד משמיע את עמדתו ביחס לאלוהים, לא בהכרח שאדם אחר שומע את אותו הדבר, וממילא העומק של התשובה של האדם, הופך להיות סיסמה ריקה שאפשר לנפנף בה או להתנגח בה, אך שוב אין בה את אותו העומק. הדבר יהיה דומה לשאלה האם אדם אוהב אדם אחר. התשובה שניתנת לאדם שלישי היא תפלה לעומת העומק של היחס של האהבה שמפגין אותו אדם כלפי האדם האחר, וממילא שאין כל כך טעם בהצהרה האהבה ביחס לאחרים. ומרגע שזו הוצגה בפניהם, שוב היא הופכת להיות רק סיסמה, רק שלט ריק, ואין היא נושאת באמת את משמעותה עבור שני האנשים האוהבים.

יתרה מכך, לצערנו, השיח בחברה אודות אלוהים אינו מורגל למרכבות ביחס למושג זה. והשיח מתכנס פעמים רבות לשאלה הצרה: יש – דתיים, אין – חילוניים. כל עוד זו המציאות, הרי שהצהרות אמונה הופכות להיות הצהרות סוציולוגיות (חברתיות) וגם במובן הזה מרדדות ומשטחות את השיח.

לאור דברים אלו, חשוב לומר לתלמידים שבכדי לנוכל לעסוק בשאלה זו, עלינו לגשת לנושא מתוך הפנמת דברים אלו, כך שכל אחד יוכל להתבונן בדברים לעומק, ולא ללכת אל הבחירות האוטומטיות: "יש", "אין" וכו', וכך שאף אחד מהשותפים בשיח לא יחוש שלאור הדברים שהוא אומר הוא מיד מקבל תווית כזו או אחרת.

בכדי לאפשר שיח ממקום אחר, לא נפתח את השיח בדיבור בכלל, אלא בפעילות יצירה.

הציור הוא כלי מופשט יותר ממילים, ובכוחו לתאר באופן עדין יותר, ומורכב יותר את מקומו של אלוהים בעבור כל אחד מאתנו (החל מאל שכלל איננו קיים עבורנו, ועד אל שממלא את כל העולם שלנו). כמו כן, הציור, בהיותו מופשט, מאפשר מחד לנהל דיאלוג בין המתבוננים בו, אך מאידך הוא שומר באופן אישי יותר את כוונתו האישית של המצייר/ת.

נבקש מהתלמידים לבחור באחד הציטוטים שמובאים כאן, או לצטט קטע אחר שהם מזדהים עם האמור בו בנוגע למקומו של אלוהים בעולמם, ובעזרת הצבעים הם ינסו להמחיש את מקומו של אלוהים בחייהם.

"אלוהים הוא האמת והאור הוא ציאו".

(אפלטון)

"אלוהים או הטבע"

(ברוך שפינוזה)

"היכן נמצא אלוקים? היכן שנתנים או אהיכנס".

(רבי מנחם מנצ'א מקוצק)

"כואם אומרים: גראה אי את אלוהים, ואז אני אאמין. אבל זה לא עובד כך. קודם מאמינים באלוהים ואז הוא אמת...".

(הרבי מלובביץ'; רבי מנחם מנצ'א שניאורסון)

"אין אלוהים! יש רק שטן, והוא בעולם בשיגעונו. והוא המולך על כל בני השטן, על כל בני השגף".

(שאל טשרניאובסקי)

"כל הגדרה של אלוהים מביאה אודי כפירה. ההגדרה של אלוהים היא מעין פסל רומני. כל הגיונות שאננו מייחסים לאלוהים הן נכונות, רק כאשר אננו זכרים. שאלו הם רק נצוצות שמתאדים מתוך האור העליון שאינו יכול להתגלות".

(הרב קוק, אורח)

"גם כי אלק בציא צל-מת לא אירא רע כי אתה עמדי".

(גהילים, כ"ג)

"אם מצאג ארייס שלך משמעות, אתה יכול לקרוא זה אלוהים".

אודיוויד ויטגנשטיין

"שאלתי את אמא אם אלוהים הוא שגור או אבן. אנה עמוקה "אוי יוד... אלוהים לא שגור. הוא לא אבן. הוא רוג." "הוא אהב יותר אנשים שגורים או אבנים?" "הוא אהב את כל האנשים, הוא רוג." "מה זה רוג?" "רוג זה רוג." "איזה צבע יש ארוג של אלוהים?" "אין או צבע." "אמה." "אלוהים הוא בצבע המים. אמיס אין צבע".

(ג'יימס מקבריידי, "צבע המים")

"מולא כל הארץ כבודו..."

(ישעיה, ו')

אגרי:

בעקבות הצירים, שאותם אין צורך להסביר, נבקש מהתלמידים שמרגישים בנוח לשתף במחשבותיהם בנוגע לאלוהים:

- מה זה "אלוהים" בעיניכם?
- האם אתם מאמינים באלוהים?
- מה המקום של אלוהים בחייכם?

מפגש שישי: בין דיכוטומיה לרצף זהויות (פרק אחת עשרה- ניצחון ובדידות, ותחילת פרק שתיים-עשרה- משחק כדורסל בעייתי)

*שימו לב אנחנו מציעים לדלג מפרק תשע: יאיר, בא לרקוד, ישירות לפרק אחת-עשרה: ניצחון ובדידות, ולדלג על פרק עשר: החג הבלתי נשכח, כיוון שפרק זה אינו מוסיף רבות לעלילה מחד, ומאידך הוא מושך לכיוונים יותר דתיים. בנוסף, אנו מציעים לעצור את קריאת הספר בעמוד 51

לאחר הדקלום, נקרא את הפרק האחד-עשרה בספר.

חלקו הראשון של הפרק מציג מתח שלכאורה קיים בין העמדה המדעית והעמדה הדתית. המתח הזה מעורר לעיתים מחלוקות ציבוריות ולעיתים קונפליקטים פנימיים.

- מה דעתכם, האמנם יש רק שתי אפשרויות: מדע או מסורת?
- חשבו על עמדות שנמצאות בתוכם, בין שתי הגישות האלו, ולא מצדדו רק בצד אחד: בתפיסת העולם המערבי-חילונית-מדעית, או בעמדה הדתית-מסורתית-אמונית.

לאורך הדורות נוצרו מגוון של זהויות ביניים בקשת שנוצרת בין העמדה החילונית-מדעית-ביקורתית לבין העמדה הדתית-מסורתית, לא רק ביחס לשאלת המדע והדת, אלא בכלל לשאלה של תפיסת העולם המערבית על הצדדים הספקניים והביקורתיים ביותר שלה, אל מול התפיסה הדתית המקובלת:

שימו לב:

כמובן שבמפגש הבוקר לא מתאים להביא בהכרח את כל הקטעים המצורפים כאן, ואולי אפילו לא מתאים להביא אחד מהם. יחד עם זאת, חשוב היה לנו להציג אותם כאן, בכדי לתת רקע שבאמצעותו תוכלו להציע דרך ביניים אחת (אפשר לחשוב כמובן על דרכים נוספות) בכדי להפוך את הדיון למורכב יותר, ולכזה שהתלמידים יכולים למקם את עצמם על הסקלה, ולא לבחור רק באחד מן הצדדים.

"דע שהימנעותנו מלדגול בקדמות העולם אינה בגלל הכתוב בתורה שהעולם מחודש.

כי אין הכתובים המצביעים על חידוש העולם מרובים מן הכתובים המצביעים על היות האלוה גוף. וגם אין שערי הפירוש בעניין חידוש העולם נעולים בפנינו ולא נמנעים ממנו, אלא היינו יכולים לפרש כפי שעשינו לגבי שלילת הגשמות.

ואולי היה זה הרבה יותר קל והייתה לנו יכולת גדולה יותר לפרש את הכותבים ההם ולהוכיח את קדמות העולם, כפי שפירשנו כתובים ושללו את היותו יתעלה גוף".

(מורה נבוכים, חלק ב, פרק כ"ה)

הרמב"ם מסביר שהבחירה שלו לקבוע אם העולם הוא עולם קדמון – כלומר שהיה קיים תמיד, או עולם שנוצר בנקודת זמן מסוימת, אינה נשענת בכלל על האמור בתורה.

וכשם שהוא הסביר את הפסוקים שבהם מתייחסים לאלוהים כאילו יש לו גוף (יד חזקה וזרוע נטויה לדוגמה), כפסוקים שמדברים על דרך נמשל, כך הוא גם יכול היה לדרוש את הפסוקים שמדברים על בריאת העולם, ולהסביר את כוונתם האמיתית, ולשלול את רעיון בריאת העולם, אפילו אם הדבר כתוב במפורש בתורה.

ואולי זה אפילו היה קל יותר, כיוון שיש פחות פסוקים שעוסקים בשאלת בריאת העולם, מאשר פסוקים שיש בהם התייחסות לגופו של אלוהים.

הרמב"ם מציע דרך שלישית: מצד אחד, הוא מקבל את הנחות היסוד של המדע במקומות שבהם הוא חושב שהן מוכחות. אבל מצד שני, הוא אינו מעמיד אותם בניגוד לתורה, אלא מפרש את התורה עצמה לאור המסקנות האלו.

- מה דעתכם על דרכו של הרמב"ם?

דברים דומים כתב מאיר בוזגלו, המגדיר עצמו יהודי מסורת:

אנו מקבלים מסרים מאבותינו, והרשות בידנו לפרש פירוש אחר לא רק את התכנים אלא גם את כוח הטענה שלהם. כלומר, לא רק דברי אבותינו נתונים לפירוש, אלא גם כוח הטענה שבו הם אמרו את דברם. אנסה לחדד נקודה זו. אבותינו העבירו לנו את הפסוק "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד". אנו מצווים להאמין באחדות האל, ואנו נקראים המייחדים על שום אחדות זו. ואולם מוזר ככל שיהיה הדבר, לא נמסר לנו מה משמעותה של אחדות זו (מכאן שאנו מוכנים למות על אחדות האל אף שאין לנו מושג ברור מה משמעותה). למסורתי, יש אוטונומיה בפירוש התוכן של המילים שירש. בזכות אוטונומיה זו אפשר שיהיו כמה מובנים ל"אחד" [...]. בידי המסורתי לא רק המפתח של המובן של מה שאמרו לו הוריו אלא גם הידיעה כיצד נטענו ובאיזה כוח טענה". (מאיר בוזגלו, "שפה לנאמנים-מחשבות על המסורת", עמ' 36-37)

מזוויית אחרת, אך באופן דומה, כתב אחד-העם ביחס לביקורת המקרא ולפקפוק בדבר קיומו של משה רבנו כדמות שבאמת הייתה קיימת במציאות:

"כשאני שומע את החוקרים מתפלספים בדבר השפעתם של 'גבורי ההיסטוריה' על מהלך החיים של המין האנושי, שהללו אומרים: 'הגבורים' הם יוצרי ההיסטוריה, והעם אינו אלא חומר ליצירתם; והללו אומרים: לא, כי העם הוא הכוח המקורי, ו'גבוריו' בכל דור הם אך תולדות מחויבות ממצבו של הדור; כשאני שומע את הוכחים האלה, אומר אני לעצמי: כמה עלולים הפלוסופים לעצום עיניהם מראות מה שלפניהם ולבקש בדרכים רחוקים את הקרוב להם! והרי הדבר גלוי, שגבורי ההיסטוריה האמתיים, כלומר אלו שנהיו לכוחות פועלים בחיי המין האנושי לדורות, אינם כלל בריות מוחשיות שהיו במציאות באיזה זמן. כי אין לך גבור היסטורי, שלא נצטיירה צורתו הרוחנית בדמיון העם באופן שונה לגמרי ממה שהיתה במציאות, והציור הדמיוני הזה, שיצר לו העם לפי צרכיו ונטות רוחו, הוא הגבור האמתי, שהשפעתו מתמדת והולכת, לפעמים אלפי שנה, – ולא האוריגינל המוחשי, שהיה זמן קצר במציאות, והעם לא ראהו כלל כמו שהיה... [...]. ולפיכך, כשאני קורא את ההגדה בליל פסח ורוחו של משה בן עמרם – זה גבור הגבורים, הנצב כעמוד אור על מפתן ההיסטוריה שלנו – מרחפת לפני ומרוממת אותי לעולם העליון, – איני חש כלל באותה שעה לכל אותן השאלות והספקות, שחכמי אה"ע מונים אותנו בהם: אם באמת היה האיש משה במציאות, אם באמת חי ופעל באופן מתאים למה שמקובל באומתנו, אם באמת היה הוא 'מושיעם של ישראל' ונותן התורה

הזאת בצורה שנשתמרה בידינו, וכדומה מן השאלות ; – אלא מבטל אני בלבי כל אלה
בבת אחת בתשובה פשוטה וקצרה : זה משה האיש הקדמון, שאתם מבקשים לברר
מציאותו ומהותו, אינו ענין אלא למלומדים שכמותכם, אבל אנו יש לנו משה אחר, משה
שלנו, זה שצורתו קבועה בלב עמנו מדור דור והשפעתו על חיינו הלאומיים לא פסקה
מימי קדם ועד עתה. ומציאותו ההיסטורית של משה זה אינה תלויה כלל בחקירותיהם.
כי אף אם הייתם מצליחים להראות בבירור גמור, שמשה האיש לא היה כלל, או שלא כך
היה, לא יגרע על ידי זה מאומה ממציאותו ההיסטורית של משה האידיאל, זה שהלך
לפנינו לא רק ארבעים שנה במדבר סיני, אלא אלפי שנה בכל ה'מדברות', שהתהלכנו
בהם ממצרים ועד הנה".

(אחד העם, משה)

לאור הדברים שיעלו התלמידים, ניצור בכיתה סקלה ונבקש מהתלמידים למקם את עצמם על
הסקלה:

העמדה החילונית מדעית

עמדת ביניים

העמדה הדתית מסורתית

אחרי שכל התלמידים יבחרו את מקומם, ותיווצר סקלה, נבקש מהתלמידים לבחור תלמיד/ה נוסף/ת
שעומדת במקום אחר משלהם, ולהתיישב לידם ולשוחח אלו עם אלו לאור השאלות הבאות:

- מה הסיבה שבה התמקמת דווקא במקום בו התמקמת?
- מנו דוגמאות מהחיים שמשקפים את העמידה שלך במקום הזה.
- האם המקום הזה משקף גם את המקום של בני משפחתך?

מפגש שביעי: סיכום הסדרה השנייה של מפגשי הזהות

את המפגש השביעי נחתום בדקלום שאיתו פתחנו את הסדרה השנייה של מפגשי הבוקר.

שימו לב: גם אם במפגשים הקודמים לא הקפדתם על דקלום זה, וגם אם התלמידים לא למדו אותו בעל פה, נכון לכל הפחות במפגש הפתיחה ובמפגש הסיום לעשות שימוש בקריאת הקטע במשותף, בכדי לתת מסגרת לשיעורים ולתחום את הדיונים הרבים בקטע ריטואלי שיסמן עבור התלמידים את החטיבה הזו כחטיבה העומדת בפני עצמה.

<https://www.youtube.com/watch?v=ToLOzrwCiAk>

איתקה - קונסטנדינוס קוואפיס

תרגום מיוונית: יורם ברונובסקי

כי תצא בדרך אל איתקה
שאל כי תארה דרךך מאד
מלאה בהרפתקאות, מלאה בדעת.
אל תירא את הלסטריגונים ואת הקיקלופים
אל תירא את פוסידון המשתולל.
לעולם לא תמצאם על דרךך
כל עוד מחשבותיך נשאות, ורגש מעלה
מפעים את נפשך ואת גופך מנהיג.
לא תתקל בלסטריגונים ובקיקלופים
ולא בפוסידון הזועם, אלא אם כן
תעמידם לפניך נפשך.

שאל כי תארה דרךך מאד.
כי בבקרים רבים של קיץ תכנס
בחדנה, בפליאה רבה כל כך
אל נמלים שלא ראית מעולם.
בתחנות-מסחר פיניקיות תעגן
תקנה סחורות משבחות לרב,
פנינים ואלמגים, ענבר והבנה,
ומינים שונים של בשמים טובים
ככל שרק תמצא בשמים טובים.
עליך לבקר בהרבה ערי מצרים
ללמד, ללמד מאלה היודעים.

וכל הזמן חשב על איתקה
כי עורך הוא להגיע שמה.
אך אל לך להחיש את מסעך
מוטב שישמשך שנים רבות.
שתגיע אל האי שלך זקן
עשיר בכל מה שרכשת בדרך.
אל תצפה שאיתקה תעניק לך עשר.

איתקה העניקה לך מסע יפה
אלמלא היא לא היית כלל יוצא לדרך.
יותר מזה היא לא תוכל לתת.

וְהָיָה כִּי תִמְצָאנָה עֵנִיה - לֹא רִמְתָּה אוֹתְךָ אִתְּקָה.
וְכֹאשֶׁר תֵּשׁוּב, וְאַתָּה חֹכֵם, רַב-נִסְיוֹן,
תּוֹכֵל אֶזְלָה בֵּין מֵה הֵן אִתְּקוֹת אֱלֹהִים.

לאחר הדקלום נניח לפני התלמידים מספר כרטיסיות – שכולן מהוות פתח לסיכום הדברים מנקודת מבט אישית של התלמידים. התלמידים יבחרו כרטיסייה שאליה ירצו להתייחס, וסבב בין התלמידים ישתפו בדבריהם:

- ❖ מה הדבר שהיה לך הכי משמעותי בסדרת המפגשים הזו?
- ❖ מה גילת על עצמך ועל הזהות שלך במהלך סדרת המפגשים הזו?
- ❖ מה הדבר שהיה עבורך הכי מורכב בסדרת המפגשים הזו?
- ❖ אילו נקודות היו משמעותיות בעיניך עבור מרבית החברים לקבוצה בסדרת המפגשים הזו?
- ❖ כיצד הייתי רוצה להמשיך את המפגשים מן הסוג הזה – מכאן ואילך?

סדרה שלישית: בעקבות הספר "קוביות של שוקולד"

הסדרה השלישית תסבוב סביב הספר "קוביות של שוקולד", אותו נקרא מראשיתו ועד סופו.

מפגש ראשון: פתאום קם אדם בבוקר ומגלה שהוא...

את מפגשי הבוקר האלו אנו מציעים לפתוח הפעם בשיר שילווה את התכנית, ולא בדקלום. השיר הוא שירם של אריק איינשטיין ואביב גפן – "יומן מסע":

אינספור שבילים ויציאה
רושם בתוך יומן מסע
להתערבב ולא להיבלע
רושם בתוך יומן מסע

והיה אם מישהו בא
אל תסתובב
כי זה תמיד יכול להיות
זה שידליק לך את הלב
יפרוק את הכאב בשלווה

מגע הרוך גובר על המכה
רושם בתוך יומן מסע
כולנו עשויים אבק של אהבה
רושם בתוך יומן מסע

מביטים למעלה ונושאים תפילות
כשבינתיים שוכחים
שהמשמעות לחיות
היא לשאול את השאלות ולענות

והיה אם מישהו בא...

<https://www.youtube.com/watch?v=aJ5NXQNOQ3s>

לאחר הדקלום נקרא את הפרקים הראשונים שבספר: פרקים 1-4.

בפרקים אלו מלבד החשיפה לדמויות המרכזיות שבעלילה, אנו נחשפים לשאלה שעומדת במרכזו של הספר: מה ליהל, ילד חילוני, ולקריאה בתורה בבית הכנסת לכבוד בר המצווה?

במתח שעומד מאחורי שאלה זו נעסוק במפגש זה: מה בין זהותי כחילוני לבין מרכיבים מסורתיים שלכאורה משקפים עמדות דתיות?

התלמידים יתבקשו לנסח מכתב קצר שבו הם עונים על תהייתו זו של יהלי.

יש להנחות אותם להתייחס בדבריהם לא רק לשאלה הנקודתית של הקריאה בתורה בבר המצווה (דבר שלתלמידים שונים, וודאי לחלק מרכזי מהבנות היושבות בכיתה, פחות רלוונטי), אלא לשאלה הגדולה של הקשר למרכיבי זהות שונים שאינם נובעים מהגדרת הזהות: "חילוני".

לאחר שהתלמידים יכתבו את המכתבים, נבקש ממי שבחר לשתף את חברי הקבוצה – להקריא את המכתב, או לחילופין לשתף רק ביחס שלו לשאלה של יהלי – האם הוא מזדהה איתה? האם יש לו תשובה? וכדומה.

שימו לב:

בכוונה יש כאן אופציות שונות של שיתוף, כיוון שלא בהכרח לכל התלמידים יהיה נוח להקריא את המכתב שלהם, וודאי אם הם מזדהים יותר עם השאלה של יהלי מאשר עם תשובה כלשהי. ולכן, חשוב לעודד את התלמידים לשתף במחשבותיהם בדרכים שונים, ולא רק באמצעות הקראת מכתב התשובה שלהם.

מפגש שני: תחושת בלבול

אנו מציעים לפתוח את כל מפגשי הבוקר לאורך קריאת הספר הזה בשירת השיר "יומן מסע".

לאחר השירה, נקרא את פרקים 5-6 שבספר.

בפרקים אלו יהלי נחשף בפעם הראשונה לכך שלסבא שלו, שאינו אדם דתי, חשוב מאוד שהנכד שלו יקרא בתורה בבית הכנסת.

הדבר מציף שוב את המורכבות שקיימת בעולם הזהותי של יהלי ביחס לזהותו: כשמחד הוא תופס את עצמו כחילוני, אבל מאידך הוא מגלה לפתע שהתפיסה שלו את עצמו – כחלק ממשפחה חילונית – זה לא בדיוק מה שהוא חשב.

במידה רבה, דברים אלו, הם המשך של המפגש הקודם, בו עוררנו את השאלה הזו על היחס שבין מרכיבי הזהות השונים לבין ההגדרה העצמית של יהלי ושל התלמידים שהזדהו איתו.

ואם במפגש הקודם עוררנו את השאלה, הרי שבמפגש היום נתן מקום לשאלה לחלל, באמצעות עמידה על תחושת הבלבול, על חשיפת דיסוננסים נוספים שקיימים, ונעצים את המתח במטרה שבמפגש הבא- נתחיל לבדוק כיצד מגשרים על הפערים האלו, אילו תשובות יכולות להוות פתרון לשאלה זו ועוד.

במפגש היום נעמוד עם התלמידים על תחושת הבלבול הזו.

נבקש מהתלמידים לחשוב על אירועים, מעשים או אמירות שגרמו להם לתחושת בלבול שכזו, ולשתף אותנו בכמה דוגמאות שכאלו.

באם החשיבה המופשטת קשה לתלמידים אפשר כשלב מקדים לערוך איתם רשימה של מרכיבי זהות תרבותיים יהודיים-ישראליים שהם נוהגים בביתם: סביב לוח השנה: קידוש בשבת, ליל הסדר, יום הכיפורים וכו'. ומנהגים הקשורים במעגלי החיים: ברית מילה, בר מצווה-בת מצווה וכו'.

ומהדוגמאות הקונקרטיות שיעלו התלמידים לחזור אל שאלת הדיסוננס והמורכבות שהתלמידים מזהים בחיים שלהם.

*בנקודה הזו אפשר להעמיק ולחקור את ההיבט הזה, ואפשר גם להשהות את הדברים, ולחזור אליהם בהמשך. הדבר נתון לשיקול דעתכם, ולהתפתחות הדברים כפי שהיא תתרחש בכיתה.

על כל פנים, אנו מצרפים כאן, בסופו של הקובץ שני מפגשים נוספים שמאפשרים העמקה בזהות היהודית המבוססת על ההיבט התרבותי-היסטורי-לאומי אל מול הזהות היהודית המבוססת על ההיבט האמוני-דתי.

מפגש שלישי: השותפים לדרך

לאחר הדקלום נקרא את פרקים 7-11 בספר.

התמונה שעולה בפרקים האלו היא קשה: יהלי מתחמק מהוריו, הוריו לא משוחחים עם יהלי, לא רואים אותו, אלא מדברים מעל ראשו ומחליטים בעבורו. והדברים הולכים ומדרדרים עד שההורים כופים את דעתם על יהלי, ויהלי בתגובה – משקר להורים.

במפגש היום נעצור לרגע את העיסוק בבלבול ובמורכבות שקיימת בזהות שלנו ובניסיון לפתור את הבעיה, ונשאל – מי השותפים שלנו לדרך בכדי לתפור את הבלבול הזה, ובכדי לצמוח מתוכו?

נשאל את התלמידים:

חשבו על שאלה אחת שהעלנו לאורך המפגשים השנה שהייתה משמעותית עבורכם?
ביחס לשאלה זו – האם היו אנשים מחוץ לכתלי בית הספר ששיתפתם אותם בשאלה זו?

- אם כן- מי הם האנשים, ומדוע דווקא הם?
- אם לא מדוע, וכיצד אתם מסבירים את העובדה ששאלה משמעותית עבורכם נשאת בכתלי בית הספר ואצלכם בלב בלבד?
- חשבו, אילו אנשים נוספים הייתם מצפים או רוצים שיהיו שותפים שלכם למסע הזה, שאיתם תוכלו לדבר על נושאים שכאלו?
- מה עליכם לעשות בכדי להצליח לקדם את הדברים ולהפוך את אותן דמויות לשותפות שלכם למחשבות האלו?

מפגש רביעי: שרשרת הדורות מול אינדיבידואליות

לאחר השיר הפותח, נקרא את פרקים 12-13.

מפרקים אלו עולה המתח שבין האינדיבידואליות שלנו לבין הצורך שלנו או הצפייה מאתנו להיות חלק משרשרת הדורות.

כדאי להצביע על המתח הזה בפני התלמידים, ולשאל:

- היכן בחייהם הם מרגישים שיש משמעות רבה ל"שרשרת הדורות"?
- היכן בחייהם הם מרגישים שיש משמעות רבה לאינדיבידואליות שלהם?
- האם יש מקומות בחייהם שהדברים עומדים בסתירה?

בנקודה הזו מומלץ להפגיש את התלמידים עם שתי דמויות מראשית תקופת החילון (המאה ה-18) שהציגו עמדות שונות ביחס לשאלה הזו של האינדיבידואליות אל מול הזיקה התרבותית-לאומית (שכמובן מבוססת גם על הזיקה המשפחתית, כפי שעולה מהקטע עצמו).

מצד אחד הנרייטה הרץ:

<https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%94%D7%A0%D7%A8%D7%99%D7%99%D7%98%D7%94%D7%94%D7%A8%D7%A5>

ש"גינתה את יהירותם של אותם "ישראלים חדשים" שנטשו את המצוות, אך לא נטשו במקביל את זהותם היהודית. היא התקשתה להבין מדוע הם מתעקשים להמשיך ולהיות יהודים אם אינם מרגישים מחויבות לדת".

(שמואל פיינר, שורשי החילון, עמ' 257)

ומצד שני – נתנאל (מרכוס) פוזנר:

"אם ימצא יהודי נבון כל כך שאינו נזקק לשום רב להרגעת מצפונו,

שאינו רוצה לבקר בשום בית כנסת,

יש לו חשק לאכול בשר חזיר,

הוא כותב מכתבים בשבת...

אבל אינו רוצה להיבדל מעמו,

תהיה הדרך פתוחה לפניו להימנות עליו...

ברית המילה צריכה להישאר, כי היא משביעה את רצון ההורים היהודים..."

דברים אלו מובאים במכתבו של נתנאל (מרכוס) פוזנר, מהתאריך: 10 במרץ, 1782. מתוך סרו של שמואל פיינר, שורשי החילון, 269-270)

מפגש חמישי: שרשרת הדורות מול אינדיבידואליות - המשך

לאחר השיר שעמו נפתח את הבוקר, נקרא את פרקים 14-16.

בפרקים אלו הסיפור הולך ומעמיק בקורותיו של סבא של יהלי, ובעצם מוביל אותנו אל עבר הסיבה שבגינה היה חשוב לו (לסבא של יהלי) שיהלי יקרא בתורה בבר-המצווה.

מבחינת הנקודה שעליה התעכבנו במפגש הקודם, הרי שהסיפור הולך ומושך אותנו לכיוון הזהות שלנו כצאצאים למשפחה, לעם ולתרבות מסוימת אל מול הזהות האינדיבידואלית שלנו.

ועברנו זוהי הזדמנות להמשיך ולהעמיק במתח שבין השתיים, ובמקום שבו נמצאים התלמידים בקשת הרחבה הזו שבין שתי ההגדרות:

כדי לרענן את השיח, ולעורר את הדיון מכיוון מעט שונה, אנו ממליצים לצפות עם התלמידים בפרק מתוך הסדרה: "הכל הפיך":

[/http://reshet.tv/item/featured-series/irreversible/season-01/episodes/episode11-4](http://reshet.tv/item/featured-series/irreversible/season-01/episodes/episode11-4)

בעקבות הצפייה בפרק אפשר לערוך את הדיון שהוצע לעיל עם התלמידים, ואף להוסיף ולשאול לגביו:

- עד כמה הם מרגישים שהמבוגרים בחייהם, במשפחה או בבית הספר, מבקשים להעביר להם מסרים הקשורים ברעיון של "להיות חלק משרשרת הדורות"?
 - עד כמה הם מרגישים שהמסרים שהמבוגרים מבקשים להעביר להם הם של "אינדיבידואליות"?
 - האם המסרים מאוזנים בעיניהם?
- האם המסרים משלמים מבחינתם האחד את השני, או גורמים לאותה תחושת בלבול שעליה דברנו?

מפגש שישי: התבוננות בהתבוננות עצמה

לאחר השיר, נקרא את פרקים 17-20

בפרקים אלו הסיפור מתאר תקופה קשה מאוד בחייו של סבא של יהלי.

כדאי לאפשר לתלמידים לשתף אף הם בסיפורים משפחתיים מתקופות קשות שונות.

ולאחר שהתלמידים ישתפו בסיפוריהם, לבקש מהם לנסות להתבונן באילו מקומות בחייהם הסיפורים האלו משפיעים עליהם?

לאחר מכן, חשוב לעמוד עם התלמידים על הזכות שנפלה בחלקנו שאנו יכולים להתבונן מן הצד על הזהות שלנו.

לא רק במוזן הזה שיש לנו חיים נינוחים, זמן פנוי וכדומה. אלא שההגדרה העצמית שלנו לא נובעת מהרדיפה – כפי שמתואר בקורותיהם של הסבתא והסבא בספר, וכפי שהיה מנת חלקם של יהודים רבים לאורך הדורות.

שכן בתקופות קשות שכאלו יהודי לא יכול היה להתבונן ולשאול את עצמו: מה פירושו של דבר להיות יהודי? האם ברצוני להיות יהודי? וכדומה, כיוון שהוא נרדף על היותו יהודי, ומעצם כך – זהותו היהודית חיה ופעמה בעולמו.

לאחר אמירה עקרונית זו, נבקש מהתלמידים לשתף האם הם אכן חשים, בתהליך הארוך שעשינו השנה, שהם נצלו את הזמן להתבונן על זהותם? לבחון את דרכם? וכדומה.

מפגש שביעי: סוף הסיפור – לקרוא (בתורה) או לא לקרוא- זו השאלה?

לאחר השיר הפותח, נקרא את פרקים 21- 25.

בפרקים אלו סיפורו של סבא של יהלי מגיע אל שיאו, ואנו יכולים כבר להסיק מדוע היה לו (לסבא של יהלי) כל כך חשוב שהנכד שלו יעלה לתורה: הוא רואה בכך תיקון לבר מצווה שלו שנגדעה, וניצחון על אלו שרצו להכחיד את עמנו בשואה.

נבקש מהתלמידים לשתף – מה לדעתכם עומד להתרחש בסיפור?

ונבקש מהתלמידים לכתוב את סופו של הסיפור – כפי שהם היו רוצים שהוא יחתם.

כלומר, לא כפי שהם משערים שהסופרת בחרה לחתום אותו. אלא לספר את סופו של הסיפור באופן שישקף את היחס שלהם לשאלה שבה עסקנו מתחילתו של סיפור זה: האם יהלי יקרא בתורה בבר המצווה או לא, ומדוע.

יש להפנות את התלמידים לכך שהדברים שלהם ישקפו בעצם את היחס שלהם לשאלות שבהם דנו במפגשים הקודמים, במתח שבין "אינדיבדואליות" ל"שרשרת הדורות".

מפגש שמיני: בת המצווה ובר המצווה שלי

לאחר השיר הפותח נקרא את הפרקים האחרונים של הספר (26 ואילך).

בעקבות פרקים אלו נשווה בין האופן שבו הציעו התלמידים במפגש הקודם לחתום את הסיפור, לבין האופן שבו בחרה הסופרת לחתום אותו, ונעמוד על הדומה או השונה שבין ההצעות.

בעקבות השוואה זו נדון כעת בדברים לא באופן תיאורטי אלא באופן מעשי, ונשאל את התלמידים, כעת, לאחר המסע הארוך שעשינו:

- האם תחושת הבלבול שבה פתחנו התעצמה במהלך הדרך או שאתם מרגישים שהדבריהם דווקא הלכו והתבררו?
- האם השתנה משהו באופן שבו אתם מסתכלים על חגיגת בת המצווה או בר המצווה שלכם?
 - אם כן – מה השתנה?
 - אם לא – שתפו האם השינוי לא התרחש כיוון שנשארתי איתנים בעמדתכם, או שמא בגלל השיחות והדיונים שערכנו לא היו משמעותיים עבורם, ולא לקחתם בהם חלק פעיל.
- האם יש מרכיבים בחגיגת בר המצווה או בת המצווה שלכם שהייתם רוצים לשנות לאור שינוי זה?
 - אם כן- מהם? ומדוע?
 - אם לא – מדוע?

מפגש תשיעי: מפגש סיכום - סדרה שלישית – "קוביות של שוקולד".

לאחר השיר, נבקש מהתלמידים נחלק לתלמידים שעון פגישות, ובו הם יצטרכו לקבוע עם ארבעה תלמידים פגישה (שימו לב, שלא קובעים פגישה כפולה):

בפגישה הראשונה – יתבקשו התלמידים לספר אחד לשני:

מה היה משמעותי עבורם בספר ובדיונים שערכנו על גביו.

בפגישה השנייה – יתבקשו התלמידים לתאר:

עם אילו מסקנות הם יוצאים מסדרת המפגשים הזו.

בפגישה השלישית יתבקשו התלמידים לספר:

**האם הם שתפו מישהו בשאלות ובמחשבות שליוו אותם לאורך המסע הזה:
אם כן – את מי ומדוע?**

ואם לא – מדוע לא שתפו?

ובפגישה רביעית, האחרונה, יתבקשו התלמידים להסביר:

האם בעיניהם חשוב לעסוק בזהות שלנו, להתבונן בה וכדומה, ומדוע.

מפגש עשירי: סיכום מפגשי הזהות

את המפגש היום נקדיש לסיכום מפגשי הזהות באופן כללי. נתלה על הלוח שלושה פלקטים גודלים (אפשר גם לתלות ניילון שקוף גדול על הקירות, ואז הדבר יוצר עוד יותר תחושה של "גרפיטי") עם שלוש כותרות:

שיעורי יהדות

מפגשי בוקר

מפגשי הזהות

והתלמידים יתבקשו לכתוב על כל פלקט (בהתאמה כמובן לכותרת) את התשובות שיש בידיהם כעת בסופו של המסע (בהחלט לגיטימי גם לכתוב שאין תשובה עדיין, ולחזור אל השאלה שבה פתחנו את המסע):

- מדוע אנחנו לומדים שיעורי יהדות רבים בבית הספר?
- מדוע אנחנו מקדישים זמן מיוחד בבוקר ל"מפגש"?
- מדוע אנחנו מקדישים זמן מיוחד לדיבור על הדברים (מפגשי הזהות)?

בעקבות הדברים שהתלמידים יכתבו, נשב במעגל, ונבקש מהם לשתף בתשובות השונות שהם כתבו.

מפגש הרחבה: דיוקן זהותי

האומן שי צ'רקה צייר את האיור הבא וקרא לו בשם: ישראל, דיוקן עצמי:

- האם אתם מזהים את הדמויות בדיוקן?
- האם הדמויות משקפות את הזהות שלכם? מי כן ומי לא?
- ציירו דיוקן יהודי-ישראלי משלכם, שיבטא את מרכיבי הזהות שלכם.

מפגש הרחבה 2: הזהות היהודית הלאומית-היסטורית:

"הביוגרפיה האישית מתחילה במשפחה, אבל משפחה אינה נושאת את עצמה ואינה מסתיימת בעצמה. בה במידה שהיא ממשיכה את קשרי ההולדה לספירה של חיי אישות משותפים ושל חינוך... היא מיוסדת על עם, היא מצטרפת לעם והיא ממשיכה חיי עם ויצירתו. כאשר מזהה אפוא אדם את עצמו, מצד עברו כבן להוריו, הוא מזהה את עצמו כבן לעמו."

שבייד "היהודי הבודד ויהדותו"

מיהו יהודי

בשם יהודי אני קורא למי שרואה עצמו יהודי וכן למי שנאלץ להיות יהודי. יהודי הוא אדם המודה ביהדותו. מודה בפני הרבים, הרי זה – בדרך כלל – יהודי מתוך בחירה. מודה בפני נפשו בלבד – הרי זה יהודי מתוקף גורלו. אינו מודה בשום קשר אל העם היהודי, לא ברבים ולא בסתר ייסוריו, אין הוא יהודי אף אם ההלכה רואה אותו כיהודי מפני שנולד לאם יהודייה. יהודי, לפי גרסה לא הלכתית זו, הוא כל אדם הבוחר בשותפות גורל עם יהודים אחרים או נדון לשותפות גורל כזו.

ועוד: לחיות יהודי, משמעו כמעט תמיד לקיים יחס נפשי אל עברם של היהודים. ויהי יחס של

גאווה, או של מועקה, או של גאווה עם מועקה, ויהי בושה ויהי מרי, ויהי גאווה או געגועים.

ועוד: להיות יהודי, משמעו כמעט תמיד לקיים יחס אל ההווה היהודי: ויהי היחס הזה חרדה או בטחון, ויהי גאווה על הישגיהם של יהודים או בושה על מעלליהם או רצון עז להטות אותם מדרכם או צורך נפשי להיצמד אל דרכם.

ואחרון: להיות יהודי, פירושו לחוש כי במקום שבו רודפים יהודי על היותו יהודי – מתכוונים אליך.

(עמוס עוז, מתוך: באור התכלת העזה)

"דור המתחדש ויוצר אינו זורק אל גל האשפה את ירושת הדורות. הוא בודק ובוחן, מרחיב ומקרב, חושף נשכחות, ממרק מחלודתן ומחזיר מסורת קדומה שיש בה כדי להזין את נפש הדור המתחדש".

(ברל כצנלסון)

בעקבות קריאת הקטעים נדון עם התלמידים בשאלות:

- נסו לפרוט את מרכיבי הזהות היהודית הלאומית-היסטורית:
 - מהו חוט השדרה שלה ומהם הענפים שיוצאים ממנו?
 - מהן העמדות המרכזיות ביותר עבור אדם שזוהי זהותו?
 - מהם המעשים שנגזרים מתוכו?
 - מהם המעשים שמבליטים ומבדילים את האדם שזוהי זהותו?
- מהי עמדתך כלפי זהות יהודית המושתתת על בסיס היסטורי?
- האם את/ה מוצא/ת אותה כזהות משמעותית עבורך?

- האם היא איתנה בעיניך?
- האם לדעתך זהות זו יכולה לעמוד בפני עצמה כמגדירה זהות יהודית?
- מהם החלופות שעומדות מימינה ומשמאלה של זהות זו?